

ması eserin Türkiye'deki yeni bir şansızlığıdır. De Amicis'i ve İstanbul üzerine yazılmış seyahatnâmeler arasında önemli bir yere sahip olan eserini, gerek yaptığı özet çeviriyle gerekse yayımladığı *İstanbul Ansiklopedisi*'nde yer verdiği geniş maddelerle (bk. bibl.) ilk defa Türk milletine tanıtan Reşad Ekrem Koçu'nun da belirttiği üzere müellif Türkler'le yakından temas etme fırsatı bulmamış, Türk hayatı hakkında verdiği bilgiler de kendininkilerden önce yazılanlardan pek ileri geçememiştir. Çünkü yazar kitabına aldığı bilgilerin pek çoğunu, İstanbul'da karşılaştığı ve bir kısmı ile yakın dostluk kurup eserini onlara ithaf ettiği İtalyan kolonisinden derlemiştir. Derlediği bu bilgileri tenkit süzgecinden geçirmemiş olması, ayrıca çok farklı bir dünyadan geldiğini ve gördükleri karşısında nasıl şaşkınlık geçirdiğini açıkça belirtmesine rağmen topladığı bilgileri kendince değerlendirmesi çeşitli yanlışlıklar yapmasına sebep olmuştur. Buna karşılık gazetecilikten yetişmiş olmasının da katkısıyla gelişmiş güçlü bir gözlem yeteneğine ve daha önceki seyahatnâme yazarlarının hiçbirinde görülmeyen olağan üstü acıklıkta bir üslûba sahip bulunması, ilgi çekici olaylarla ve ayrıntılarla süslediği eserini Avrupa'da o güne kadar yazılmış en popüler İstanbul seyahatnâmesi haline getirmiştir. Eserin okuyucu tarafından tutulmasının diğer bir sebebi de De Amicis ile birlikte İstanbul'a gelen Junck ve Cesare Biseo adlı ressamların yaptıkları, bugün büyük kısmı belge niteliği taşıyan gravürlerle süslenmiş olmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

E. de Amicis, *İstanbul: 1874* (trc. Beynân Akyavaş), Ankara 1981, s. III-IV; A. Mori, *Gli Italiani a Costantinopoli*, Modena 1906, s. 231; M. Martini, *Edmondo de Amicis: L'homme, l'oeuvre, le témoin d'une époque* [baskı yeri yok], 1950; L. Gigli, *Edmondo De Amicis*, Torino 1962; R. Frattarolo, "Edmondo De Amicis", *Orientamenti Culturali-Letteratura Italiana I. Minori*, Milano 1962, s. 3099-3112; A. Rispoli — D. Ponté, *Costantinopoli Incisioni di Cesare Biseo*, İstanbul 1985 (sergi kataloğu); L. Troisio, "De Amicis, Edmondo", *Dizionario critico della Letteratura Italiana*, Torino 1986, II, 104-107; Çelik Gülersoy, *İstanbul Kitaplığı: Katalog*, İstanbul 1988, s. 234-235; Sema Germaner — Zeynep İnandı, *Orientalizm ve Türkiye*, İstanbul 1989, s. 151-167; *Enciclopedia Italiana*, Roma 1929-39, XII, 432; *TA*, XII, 367; R. Ekrem Koçu, "Amicis, Edmondo de", *İst.A.*, II, 782-783; a.mlf., "Constantinopoli", *a.e.*, VII, 3601-3605; *EBr.*, VII, 127; *ABr.*, VII, 34; *EAm.*, I, 740.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

DE'ÂİMÜ'L-İSLÂM

(دعائم الإسلام)

İsmâîlî fıkıh âlimi
Kâdî Nu'mân b. Muhammed'in
(ö. 363/974)
İsmâîliyye fıkhnın
en önemli kaynağı sayılan eseri
(bk. NU'MÂN b. MUHAMMED).

DEBÂ

(دبا)

Birleşik Arap Emirlikleri'nde
eski bir liman şehri.

Uman sahilinde Hint ve Afrika sahillerine açılan ticarî bakımdan hareketli liman şehirlerinde, bu arada Debâ'da çok sayıda zenci, Fars, Belûcî ve Hintli yaşamaktaydı. Debâ şehrinde aynı zamanda Câhiliye devrinin meşhur panayırlarından birisi kurulurdu. Receb ayının son gününde başlayan bu panayırda Arap yarımadasının ve deniz aşırı ülkelerin malları alınır ve satılırdı. İslâm öncesinde Uman bölgesine hâkim olan Cülendâ b. Müstekbir, diğer panayırlarda olduğu gibi Debâ panayırında da vergi tahsil ederdi. Hz. Peygamber, gençliğinde yaptığı ticarî seyahatlerinden birinde Muşakkar panayırına iştirak ettiğini söylemektedir ki (*Müsned*, IV, 206) muhtemelen ticaret kervanlarının güzergâhında bulunan Debâ panayırına da uğramıştır.

İslâm dini Arabistan'da süratle yayılmaya başlayınca Debâ'da oturan Ezd kabilesi mensupları, Ebû Süfere el-Atekî başkanlığında bir heyetle Medine'ye giderek Hz. Peygamber'e İslâmiyet'i kabul ettiklerine bildirdiler. Hz. Peygamber kendilerine zekât âmilî olarak Huzeyfe b. Yemân'ı gönderdi ve ona zekât esaslarını ihtiva eden bir mektup verdi.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra baş gösteren irtidad olaylarında bir kısım Debâlîlar da Lakit b. Mâlik Zü't-tâc önderliğinde irtidad ettiler. Halife Hz. Ebû Bekir bunların üzerine İkrime b. Ebû Cehil kumandasında bir ordu gönderdi. İslâm ordusu irtidad hareketini bastırıp Debâ'yı yeniden İslâm ülkesinin topraklarına kattı.

Bugün, Birleşik Arap Emirlikleri'nde Füceyre'ye doksan kilometre mesafede bulunan Debâ, bir tarım ve balıkçılık merkezidir.

DEBBÂÇ, Abdurrahman b. Muhammed

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 206; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 527; VII, 101; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 265-266; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 399; İbn Hurdâzbiḥ, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 60; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), III, 249, 258, 315, 317, 340; Makdisî, *Aḥsenü't-tekâsım*, s. 71, 93; Bekrî, *Mu'cem*, I, 539; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 435-436; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, I, 174; IV, 200-203, 441; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 996-1009; a.mlf., "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri" (trc. Abdullah Aydınlı), *İİFD*, sy. 4 (1980), s. 332-337.

MUSTAFA AĞIRMAN

DEBBÂĞ

Hayvan derilerini işleyerek
kullanılır hale getiren
sanatkar, tabak
(bk. DERİ).

DEBBÂĞ,

Abdurrahman b. Muhammed

(عبدالرحمن بن محمد الدياغ)

Ebû Zeyd Abdurrahmân
b. Muhammed b. Alî el-Ensârî
(ö. 699/1300)

Muhaddis, fakih ve tarihçi.

8 Zilhicce 605'te (13 Haziran 1209) Kayrevan'da doğdu. Ensardan Üseyd b. Huda'yr'ın soyundandır. Bu sebeple Üseydî lakabıyla da anılır. Büyük dedesi, devrin sultanı tarafından kendisine verilmek istenen kadılık görevini kabul etmemek için derici (debbâğ) olmadığı halde bir derici dükkânına girerek orada çalışıyor görünmesi ve sultanın habercisine, "Bu işle uğraşan birinin kadılık yapmaya lâ-yık olamayacağına sultana söyle" demesi sebebiyle bu lakabı almış, torunu Abdurrahman da aynı lakapla tanınmıştır. Bazı kaynaklarda ondan İbnü'd-Debbâğ diye de söz edilmektedir.

Debbâğ babasından başka Kâdî Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed el-Berkî, Kâdî Abdülcelîl el-Ezdi, İbn Şükr diye tanınan Ebû Amr Osman b. Süfyân, Muhammed b. İbrâhim el-Haneffî gibi âlimlerden ders aldı. Hocalarının sayısı sekseni aşmakta olup bunların adlarını *Bernâmec*'inde zikretmiştir. Hadis, fıkıh ve tarihle devamlı meşgul olan, naklî ve akllî ilimleri bilen bir kimseydi. Kuzey Afrikalı seyyah Abderî, Debbâğ'ı 688 (1289) yılında Kayrevan'da ziyaret etmiş, onun yaşının ilerlemiş olmasına rağmen dinç ve hâfızasının kuvvetli olduğunu görmüş, ilme ve ilim erbabına önem verdiğini, et-

rafi ile çok iyi geçindiğini, cömert, mütevazi ve güvenilir bir âlim olduğunu zikretmiştir. Debbâğ 15 Rebiülâhîr 699 (9 Ocak 1300) tarihinde Kayrevan'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Me'âlimü'l-îmân fî ma'rifeti ehli'l-Kayrevân*. Kaynaklarda farklı isimlerle geçmektedir. Müellifin talebesi Muhammed b. Câbir el-Vâdîfî bu eserden *Menâhicü ehli'd-dîn ve tarâ'îku e'immeti'l-müttakîn fî zikri men kâne bil-Kayrevân mine's-şahâbe ve't-tâbi'in ve meşâhîru 'ulemâ'ir-râsihîn ve efâdilü'l-evliyâ' ve's-şâlihîn*, Abderî ise *Rihle'sinde Me'âlimü'l-îmân ve ravzâtü'r-ırdvân fî menâkıbi'l-meşhûrîn min şulehâ'i'l-Kayrevân* adıyla söz etmektedir. Debbâğ bu kitabında İslâm fetihleriyle Kayrevan'ın kuruluş tarihinden bahsetmekte, burada yetişen veya burayı ziyaret eden fakih, muhaddis, lugat âlimi, şair, doktor, mutasavvıf ve diğer seçkin kişilerin biyografileriyle birlikte şehir hakkında daha başka değerli bilgiler vermektedir. Eser, Atîk b. Halef et-Tücübî'nin (ö. 422/1031) *Tabakât*'inin bir ihtisarı olup Ebû'l-Arab et-Temîmî'nin (ö. 333/945) *Tabakâtü 'ulemâ'i İfrîkiyye'si* ile Ebû Bekir el-Mâlikî'nin (ö. 356/967) *Riyâzü'n-nüfûs fî tabakâti fuqahâ'i medîneti Kayrevân*'ından yer yer nakillerle genişletilmiştir. Kitapta, çoğunun aklın kabul etmeyeceği garip evliya menkıbelerine de geniş yer verilmiştir. *Me'âlimü'l-îmân* ilk defa Tunus'ta İbn Nâcî et-Tenûhî'nin (ö. 839/1435) *Ziyâdât 'alâ Me'âlimi'l-îmân* adlı eseriyle birlikte dört cilt halinde basılmıştır (1320). Son ciltte İbn Nâcî müellifin ölümünden sonraki dönemlere ait bazı kişilerin biyografilerine yer vermiştir. Eser ikinci defa, I. cildi İbrâhim Şebbûh (Kahire 1968), II. cildi Muhammed Ahmedî Ebû'n-Nûr ve Muhammed Mâdûr (Kahire 1972), III. ve IV. ciltleri Muhammed Mâdûr (Tunus 1978) tarafından yayımlanmıştır. 2. *Meşâriku envâri'l-kulûb ve mefâtîhu esrâri'l-ğuyûb* (Beyrut 1959). Debbâğ'ın İslâm tasavvufunda ilâhî aşka dair yazdığı bu eser, onu neşreden H. Ritter tarafından Eflâtun felsefesinin etkisinde kalan süfîlerin aşk konusundaki sözlerini toplayan güzel bir risâle olarak değerlendirilmiştir. 3. *Kerâmâtü Ebî Yûsuf ed-Dehmânî*. Yazma nüshalarından birisi Ceza-yir'dedir (el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1718). On üç varaklık bir diğer nüshası da Tunus'ta (el-Mektebetü'l-vataniyye) bulunmaktadır (bk. Mahfûz, II, 290).

Debbâğ'ın kaynaklarda zikredilen fakat günümüze kadar ulaşmayan diğer eserleri de şunlardır: *el-Erba'üne hadîş et-tüsâ'iyye* (senesinde dokuzar râvi bulunan bir kırk hadis derlemesidir); *Sirâcü'l-müttakîn el-muntehab min kelâmi seyyidi'l-mürselîn* (Kudâî'nin *Şihâbü'l-ahbâr*'ı gibi metinleri kısa hadisleri bir araya getirdiği söylenmektedir); *Bernâmece* (şeyhleri ve onlardan rivayetleri hakkında bilgi verdiği bir *fehrese*'dir); *Vâsıtâtü'n-nizâm fî tevârîhi mülûki'l-İslâm* (Benî Ubeyd hânedanını methettiği bir eserdir); *Kitâbü'l-Ehâdîsi'l-erba'in fî 'umûmi rahmetillâhi li-sâ'iri'l-mü'mînîn*; *Cilâ'ü'l-efkâr fî menâkıbi'l-enşâr*.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâdîfî, *Bernâmece* (nr. M. Habîb el-Heyle), Mekke 1981, s. 12, 65, 206, 208, 262, 284; Sa-fedî, *el-Vâfi*, XVIII, 261; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibtihâc (ed-Dibâcü'l-müzheb içinde)*, Kahire 1329-30, s. 163-164; *el-Hulelü's-sündüsiyye*, I, 248-256, 499, 659, 823, 828; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 526; Abdülhay el-Kettâni, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 392-393; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 193; Serkîs, *Mu'cem*, I, 863-864; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 812; Zirikli, *el-A'lam*, IV, 105; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, V, 185; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, II, 288-292; Hady Roger Idris, "D'al-Dabbâğ, Hagiographe et Chroniqueur Kairouanais du XIIIe siècle et de son Jugement sur Les Fâtimides", *BEO*, XXIX (1977), s. 243-249; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, III, 344; M. Talbi, "al-Dabbâğh, Abû Zayd 'Abd al-Rahmân", *El² Suppl.* (İng.), s. 172-173.

MEHMET AYKAÇ

DEBBÂĞ, Abdülaziz b. Mes'ud

(bk. ABDÜLAZİZ ed-DEBBÂĞ).

DEBBAĞZÂDE MEHMED EFENDİ

(ö. 1114/1702)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Yedikule debbâğları şeyhi Mahmud Efendi'nin oğludur. Devrin tanınmış âlimlerinden Cerrah Şeyh Mehmed Efendi, Uzun Hasan Efendi ve Tarsusî Efendi'den okuduktan sonra 1057'de (1647) Karaçelebizâde Mahmud Efendi'den mü-lâzemet aldı.

1067-1076 (1656-1666) yılları arasında sırasıyla Köprülüzâde Ahmed Paşa Medresesi, Mehmed Ağa Dârülhadisi, Kadı Abdülhalim, Hüsrev Kethüdâ, Sekban Ali, Koca Mustafa Paşa, Gazanfer Ağa, Sahn-ı Semân, Kalenderhâne, Şehzade ve Süleymaniye medreseleri müderrisliği, bir ara Haremeyn evkafı müfettişliği

ve nihayet Süleymaniye Dârülhadisi müderrisliğinde bulundu.

Daha sonra kadılığa geçerek 1667'de Şam, üç sene sonra Edirne, 1675'te İstanbul kadısı, 1679'da Anadolu kazaskeri oldu. 1683 yılında Rumeli pâyesini aldıktan sonra 1687'de bilfiil Rumeli kazaskerliğine, ardından da 26 Zilhicce 1098 (2 Kasım 1687) tarihinde Ankaravî Mehmed Emin Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa getirildi. Kısa süren bu ilk şeyhülislâmlığında IV. Mehmed'in tahttan indirilmesini ve II. Süleyman'ın cülûsunu hazırlayan heyet içerisinde bulunmuş, ayrıca Fâzıl Mustafa Paşa'nın katli için fetva isteyen zorbalarla mücadele etmiştir.

Debbağzâde'nin şeyhülislâmlıktan azline sebep olan hadise, yeniçeri ve sipahi zorbaları ile olan anlaşmazlığıdır. Bunların sürgüne gönderdikleri Fâzıl Mustafa Paşa'nın idamı için kendisinden fetva istemeleri üzerine Debbağzâde vezirin katlini gerektirecek suçu bulunmadığını, asil haklarında fetva verilmesi gerekenlerin kendileri olduğunu söyleyerek zorbaları kovmuş, Sadrazam Siyavuş Paşa'ya baskı yapan zorbalardan 13 Şubat 1688'de onun azlini sağlayıp yerine kendi isteklerine boyun eğeceğine inandıkları Seyyid Feyzullah Efendi'yi tayin ettirmişlerdi. Ancak padişahı tahtından indiren ve İstanbul'da diledikleri gibi hareket eden zorba ocak ağalarının cezalandırılması için saraydan harekete geçildiği sırada Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin zorbalarla beraber olup saraya gelmemesi azline yol açınca, 2 Mart 1688'de yeni sadrazam Nişancı İsmâil Paşa'nın muhalefetine rağmen Debbağzâde ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Sadrazam İsmâil Paşa, Debbağzâde'nin birinci şeyhülislâmlığında ulemânın itibarına yakışmayacak şekilde vezirlerin, ağaların evlerine gidip geldiğini, böylece makamın itibarını zedelediğini, kapı kapı dolaşan bir kimsenin şeyhülislâm olamayacağını söyleyerek onun şeyhülislâmlığına karşı çıkmıştı.

Debbağzâde'nin bu ikinci görevi sırasında karşılaştığı en önemli mesele, Sadrazam Bekrî Mustafa Paşa ile olan çekişmesidir. Bekrî Mustafa Paşa'nın sadrazamlığına karşı çıkan ulemâ ve bilhassa iki kazaskerin, sadrazamın tayininde etkili olduğu için kendisine baskı yaparak bu defa da azlini temin etmesini istedikleri Debbağzâde, padişahı hocası Abdülvehhâb Efendi'yi de yanına alarak II. Süleyman'ın huzuruna çıkmış, daha önce